

позднесархаической и раннеклассической эпох. – М.: Греко-латинский кабинет, 2000. – 306 с.; 15. Уколова В. И. Поздний Рим: Пять портретов. – М.: Наука, 1092. – 371 с.; 16. Фролов Э. Д. Рождение греческого полиса. – СПб.: СПбГУ, 2004. – 272 с.; 17. Хаммонд Н. История Древней Греции. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2003. – 703 с.; 18. Шаму Ф. Эллинистическая цивилизация. – Екатеринбург: У-Фактория; М.: АСТ Москва, 2008. – 480 с.

УДК 94(477)

Георгій КОЖОЛЯНКО, Олександр КОЖОЛЯНКО
**ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ
В УКРАЇНІ**

Ігор Буркут. Русинство: минуле і сучасність. – Чернівці: Прут, 2009.
384 с.

У статті прорецензовано монографічне видання буковинського етнополітолога Ігоря Буркута «Русинство: минуле і сучасність».

Ключові слова: русинство, етніонім, культура, духовне життя, міфологія.

Георгій КОЖОЛЯНКО, Олександр КОЖОЛЯНКО
**ИССЛЕДОВАНИЕ ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ
В УКРАИНЕ**

В статье прорецензировано монографическое издание буковинского этнополитолога Игоря Буркута «Русинство: прошлое и современность».

Ключевые слова: русинство, этноним, культура, духовная жизнь, мифология.

George KOJOLIANKO, Olexandr KOJOLIANKO
**THE INVESTIGATION OF ETHNIC-POLITICAL PROSSES
IN UKRAINE**

The article researches book Ihor Burkut «Rusinstwo: the past and at present».
Key words: rusinstwo, ethnonim, culture, spiritual life, mythology.

Монографічне дослідження буковинського етнополітолога Ігоря Буркута присвячене актуальній проблемі етнонаціональних відносин в Україні – русинства.

Громадянські, політичні та науково-теоретичні аспекти етнічних процесів в Україні кінця ХІХ – початку ХХІ ст. дискутуються на сторінках журналів, монографічних видань та у газетних статтях. Особливо це сто-

сується етнічних процесів на Закарпатті. Значною мірою автори публікацій, до кінця не знаючи етнічної термінології, не розуміючи поняття «етнос», «нація», «народ» та їх структури, з позицій партійно-політичних інтересів різних країн, вузькокорпоративних планів, а часто і суб'єктивних інтересів окремих осіб ведуть дискусію щодо етнічної групи українців – русинів.

Тому вихід у світ книги Ігоря Буркута «Русинство: минуле і сучасність» є надзвичайно актуальною і потрібною як в Україні, так і поза її межами, зокрема, у сусідніх державах: Угорщині, Словаччині, Румунії, Польщі, Росії.

У передмові до книги Ігоря Буркута доктор політичних наук В.Бурдяк, пишучи про русинський рух, вказала: «Його необхідно ретельно досліджувати і виділяти у цьому русі політичний авантюризм окремих амбіційозних осіб та діяльність зарубіжних чинників антиукраїнської спрямованості від копіткої й шліфної праці народознавців, істориків, філологів, фольклористів» [1, с. 3].

Праця І.Буркута, на нашу думку, а також на думку істориків (О.Добержанський), політологів (А.Круглашов), етнологів (І.Гуківська) і навіть фізиків (В.Старик, В.Павлюк), якраз є результатом копіткої і наполегливої праці буковинського науковця. Вона є вагомим внеском у дослідження феномену русинства в його історичному розвитку, із зазначенням причин його появи в політичному житті сучасної України.

У вступній частині монографії Ігор Буркут звертає увагу читача на актуальність теми дослідження, вказуючи на загострення дискусії навколо появи у 90-х роках ХХ ст. політичної «проблеми русинізму», яка відрізняється від «політичного русизму» другої половини ХІХ ст., хоча з останнім має генетичний зв'язок.

На думку українських дослідників політична «проблема русинізму», штучно створена для майбутнього порушення територіальної цілісності України, послаблення внутрішньої єдності української нації [2], особливої гостроти набула у 90-х роках ХХ ст. та у першому десятилітті ХХІ ст., власне після набуття Україною незалежності. Ужгородський етнолог М.Тиводар ще у 1994 році зазначав: «Політичне русинство народилося в надрах Закарпатського обкому КПРС як альтернатива Рухові» [5, с. 11].

Проблема політичного русинізму у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. стала предметом дискусій політиків, громадських діячів, журналістів та науковців як в Україні, так і поза її межами – у Словаччині, Польщі, Канаді, Росії, Сербії, Молдові. Частина диспутантів вхопилась реанімувати ідею «політичного русинства» галицьких, закарпатських та буковинських москвофілів другої половини ХІХ ст., за якими проголошувалось існування окремої русинської нації і пропонувалось створення власної держави («Русинська держава») на основі Закарпатської області України та

прилеглих до неї території Словаччини, Румунії, Угорщини, а також Польщі та Сербії.

Особливо варто звернути увагу на сучасні ідеологічні тенденції російської етнологічної науки, відповідно до якої русини трактуються як складова частина російського народу.

І.Буркут у вступі до монографії наводить приклад з російських публікацій кінця ХХ ст. щодо проросійського трактування походження русинів. Так, у 1998 році у Москві Російською академією наук (Інститутом етнології та антропології) було видано енциклопедію «Народи та релігії світу», де вказується, що, на думку дослідників, нащадки корінного населення Карпатської Русі, частково Київської Русі за самоназвою русини, тобто русичі, галицькі і буковинські русини як мешканці основних історичних регіонів сучасної Західної України, які також проживають у Польщі, Словаччині, Сербії, Франції, США та ін. країнах, незважаючи на довготривале існування у складі різних держав, відірвано від Росії, зберегли російську етнічну самосвідомість, російську мову і православну віру [3, с. 449].

І.Буркут пише, що неважко уявити, як сприймуть свідомі галицькі українці – греко-католики – те, що московські науковці приписують їм начебто збережену «російську етнічну свідомість, російську мову та православну віру» [1, с.7].

Далі у монографії зроблено аналіз літератури та джерел з даної проблематики. Через огляд історичних та народознавчих праць В.Шухевича, І.Франка, Р.Ф. Кайндля, праць канадського дослідника П.Магочі, чеського слов'янознавця І.Попа, львівського дослідника Є.Наконечного, закарпатського літературознавця О.Мишанича, київського етнолога Г.Скрипник, буковинського історика О.Добржанського подано історію русинства та етноніма «русин».

Автор монографії використав широке коло джерел. Це літописи, повідомлення мандрівників, публіцистичні твори та листи діячів русинського руху, документи та матеріали сучасних русинських організацій, юридичні джерела (конституційні та законодавчі акти у країнах проживання русинів), матеріали періодичної преси різних країн.

При дослідженні русинства найперше автор звернув увагу на історичні аспекти розвитку русинів та русинства, відповідно і назвавши перший розділ «Русини та русинство – історичні аспекти», де простежено походження етноніма «русини» та його початкову історію, зародження та розвиток політичного москвофільства, традиційне трактування терміна «русин» та долю етноніма «русин» у роки Першої світової війни. Тут же показано русинську еміграцію до США і Канади.

Щодо походження назви «русини», автор зазначає, що в цьому питанні залишається чимало дискусій і гіпотез, але більшість дослідників, як і сам автор монографії, вважають цей етнонім генетично пов'язаним з

терміном «Русь» – в усіх можливих його значеннях (географічному, політичному, етнічному).

Розглядає І.Буркут також варіанти етноніма *русини*: руснаки (русняки), руські люди та ін. При цьому наводить ряд точок зору вчених різних історичних періодів (лінгвіста Г.Геровського, філолога Г.Костельника та ін.).

Досить важливим, на нашу думку, в книзі є розгляд питання про ототожнення багатьма російськими істориками населення Київської Русі і Росії, ствердження ними генетичного зв'язку між «русинами» та «росіянами» й формування концепції «єдиного русского народа – великоросов, малоросов и белорусов». Автор книги подає точки зору на це питання російських істориків Карамзіна, Погодіна та, спираючись на джерельні матеріали і дослідження різних авторів XIX – XX ст. (російсько-українського етнографа Г.Булашова, американського історика Е.Кінана, українського історика О.Толочка та ін.) робить висновок, що не можна ототожнювати ні два, ні три східнослов'янські народи як одне етнічне ціле у минулому. Підкреслюється виняткова етноутворююча роль для російського народу неслов'янського населення Північно-Східної Європи (єрзя, мокша та ін.), фактична асиміляція останніми слов'янського населення і створення на цій основі московського, суттєво відмінного від українського, а з кінця XVIII ст. російського, за назвою, народу.

Цю відмінність відзначали вчені і мандрівники ще у першій половині XIX ст. Автор книги наводить приклад з книги німецького антрополога Йогана Георга Коля, який у 1838 році, подорожуючи по Галичині і Буковині, відзначив характерні риси українців. Й.Коль зазначив наступне: «Їхня мова, звичайно, суттєво відрізняється від великоруської, і це є чимось значущим, ніж відмінність діалектів, але ми все ж дуже часто розмовляли з ними російською мовою. Неабиякі відмінності російських та рутенських кожухів, мабуть, передають приблизний масштаб відмінностей обох народів в одязі, характері та мові» [1, с. 34; 4, с. 55]. До наведеного в книзі прикладу можна додати ще досить наочну рису відмінностей українців і росіян, вказану Й.Колем: «Рутени також не мають у своєму характері тієї чарівності і привабливості до чужих, як і до великоросів ... колись на рутенській землі все було рутенським: селянин, аристократія, духовенство і навіть князі краю. Ще й досі деякі знатні сім'ї пишаються тим, що ведуть рід від старих князів Галичі. Рутенський селянин повсякчас дбає про дотримання старих звичаїв, з людьми чужого роду одружується ще рідше, ніж поляки, мадяри, словаки і інші сусідні народи. Перш за все він боїться зав'язати стосунки з поляками, яких, як і росіян, він ненавидить і має до них природну відразу. Як і шляхтичі, він залишався повністю рутенським за мовою, вбранням та облаштуванням» [4, с. 55-58].

У книзі дається аналіз політичного москвофільства від часу його зародження у середині XIX ст. При цьому автор досить ґрунтовно підійшов

до з'ясування причин симпатій русинів на західноукраїнських теренах як до російської армії, що у червні 1849 року здійснила інтервенцію в революційну Угорщину, так і до російських військ у період Кримської війни 1854 року. Пишучи про етнічну ситуацію на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст., І.Буркут зазначає: «Етнічний ренесанс у західноукраїнського населення відбувався на фоні приниженого становища цього етносу. На Закарпатті русини, як і раніше, перебували в повній залежності від угорської еліти. Панівні позиції в Галичині зберегла польська шляхта. А на Буковині навіть посилювалися позиції великих землевласників румунського походження, які здійснювали кроки у напрямі румунізації буковинських українців, перш за все через контрольовану ними місцеву православну церкву. Звичайно, ці фактори неминуче повинні були викликати спротив серед русинів, у середовищі яких внаслідок «весни народів» поступово зростала національна свідомість. Проте вона ще не могла чітко оформитися і знайти адекватні орієнтири, тому пошук таких орієнтирів і заводив частину русинів на манівці «єдиного руського народу» [1, с. 40].

У монографії висвітлено роль передової галицької інтелігенції у розвитку москвофільства. Проаналізовано громадсько-політичну діяльність відомих історичних постатей: Івана Наумовича, Богдана Дідицького, Івана Гушалевича, Якова Головацького, а також проросійську спрямованість галицьких товариств «Согласіє» та «Товариства М. Качковського».

Досить об'єктивним є аналіз автором монографії причин активізації і оформлення українського національного руху, починаючи з 60-х років XIX ст. При цьому автор показав, поряд з об'єктивними причинами оформлення українського національного руху, стимулюючи роль для останнього антиукраїнської політики російського царизму в Росії (наступ на українську мову і українське книговидання: Емський едикт, Валуєвський указ).

І.Буркут спробував оцінити роль слов'янофільства кінця XIX – початку XX ст. у справі підкорення слов'янських народів російському. На нашу думку, автору рецензованої книги вдалося показати не лише негативні сторони слов'янофільства стосовно українського та інших слов'янських етносів, а й звернути увагу на об'єктивно позитивні моменти. Він пише: «Але слов'янофільство не варто розглядати лише через призму політичних вимог. Більше того, у жодному випадку його не можна зводити до примітивних політичних схем. Воно було складним і багатограним явищем, яке залишило значний слід в історії самої Росії, а також в історії інших слов'янських народів. Представники цього напрямку чимало зробили для вивчення російського, українського та білоруського фольклору й етнографії, але трактували зібраний фактичний матеріал, виходячи не з реальних фактів, а з власних абстрактних концепцій» [1, с. 69].

Окремий розділ монографії присвячений формуванню і стану сучасного русинства. Автор книги констатує, що на терені сучасної України русинами твердо і послідовно вважають себе 10 183 особи, які мешкають у Закарпатті й так самовизначились за переписом населення 2001 року. Етнонім «русин» у наш час використовують частина населення Словаччини, Чехії, Угорщини, Польщі, Румунії, а також нащадки переселенців із Закарпаття і Пряшівщини на терени Сербії та Хорватії. Русинами називає себе частина нащадків переселенців із західноукраїнських земель до Канади, США, Австралії та інших країн. Прибічники політичного русинізму вважають, що у світі потенційно є 1,6 – 2 млн русинів. Так, канадський науковець П.Магочі відносить до русинів все населення Закарпатської області України (977 тис. чол.), частину населення Словаччини, Сербії та Хорватії (більше 160 тис. чол.). Проте, як вказує І.Буркут у своєму монографічному дослідженні, загальна кількість русинів у світі може сягати трохи більше 100 тис. чол. [1, с. 153-154]. Це, до певної міри, підтверджується переписами населення у слов'янських країнах, проведених на початку ХХІ ст.

Для кращого розуміння проблеми русинства автор книги вирішив науково розібратись з етнологічним питанням існування субетносів у середині окремого етносу. Для цього він піддав аналізу етнографічні групи українців – бойків, лемків, гуцулів, які здавна розселились у Карпатах. Необхідність такого дослідження обумовлена тим, що окремі сучасні дослідники русинів (П.Магочі) вважають, що краще ділити русинів Закарпаття і сусідніх країн Європи не на русинів, бойків, лемків, гуцулів, а за схемою німецьких та угорських вчених кінця ХІХ ст., де карпатські русини поділяються на західну і східну групи.

Автор книги провів аналіз особливостей культури цих етнографічних груп, використавши попередні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, і резюмував, що ці етнографічні групи є невід'ємною частиною українського етносу. І.Буркут пише: «Подібно до бойків і лемків, карпатські гуцули зберігають своєрідні етнографічні риси, але вважають себе невід'ємною частиною українського етносу. Етнонім *русини* в їхньому середовищі поступово зникає приблизно в той час, що і в населення рівнинних місцевостей Галичини та Буковини, тільки з деяким запізненням. Адже архаїчні риси найбільше консервуються в середовищі, що існує замкнено і має слабкі зв'язки з іншими, подібними до себе середовищами» [1, с. 106].

Окремо автор дослідив русинів Сербії, Хорватії, Боснії, Герцеговини як однієї з найдавніших українських діаспор у світі (початок переселення русинів з Карпат і Прикарпаття припадає на середину ХVІІІ ст.). При цьому найкраще, на нашу думку, досліджено етнічний і культурний розвиток русинів на Дунаї – поселення русинів Бачки і Срему.

Особливо заслуговує на увагу дослідження становища русинів Сербії, Хорватії й Боснії під час балканських воєн 90-х років ХХ ст. Ми бага-

то знаємо з матеріалів преси та судових процесів над лідерами Сербії та інших балканських країн про «етнічні чистки», переслідування етнічних меншин (переважно мусульманських), а от як жилося у цей час українцям-русинам у цьому регіоні світу, якими були політичні орієнтації русинських громад і їхніх лідерів, відомостей мало. Тому дослідження І.Буркутом русинської спільноти цього періоду і цього регіону є надзвичайно цінним.

Окремо автор монографії дослідив етнічний розвиток і політичне становище русинів Словаччини, Чехії, Польщі, Угорщини, Румунії, Росії та Молдови.

І.Буркутом виділено в окремий розділ питання сучасного русинізму: створення русинських організацій, формування русинської політичної міфології, зародження і розвиток сучасного русинознавства та ін.

У кінці книги автор відзначає, що активна стимуляція проблеми сучасного русинства з боку зарубіжних сил проявляється, зокрема, у розгортанні міжнародного русинського руху та координації його діяльності. І.Буркут відзначає тенденцію створення головного центру цього руху в Закарпатті, у м. Мукачевому. При цьому русинський рух проявляється у двох напрямках – рух народознавців, філологів, істориків, краєзнавців, які зацікавлені у збереженні та розвитку духовних скарбів автохтонного населення Закарпаття, та рух політиканів сепаратистського характеру, що повинно зумовлювати диференційоване ставлення українського суспільства до русинства.

З критичних побажань до рецензованої книги відзначимо наступне:

- на нашу думку, бажано було б ширше показати роль комуністично-соціалістичної ідеологічної машини СРСР 80-х років ХХ ст. у становленні політичного русинізму, оскільки в роботі акцент зроблений переважно на громадські настрої та зовнішні чинники щодо становлення політичного русинізму в останніх десятиліттях ХХ ст. (до проголошення незалежності України);

- фотоілюстративний матеріал, який використав автор монографії, не має прив'язки до джерела походження, відповідно, знижується наукова цінність праці;

- книга суттєво б виграла у практичному використанні при наявності іменного покажчика.

Проте загальний висновок щодо рецензованої книги є позитивним. Книга І.Буркута дійсно є першим комплексним науковим дослідженням проблематики русинства і може бути корисною для науковців-політологів, етнологів, істориків, філологів, для всіх, хто цікавиться етнополітичними процесами в Україні і світі. Сподіваємось, що вона буде належно оцінена не лише в Україні, а й світовою історичною та політичною наукою.

Література: 1. Буркут І. Русинство: минуле і сучасність. – Чернівці: Прут, 2009. 2. Мишанич О. Карпато-русинство, його джерела й еволюція у ХХ ст. // Карпатська Україна. – 1992. – 19 листопада. 3. Народы и религии мира. Энциклопедия. – М., 1998. 4. Німецький вчений Йоган Коль про Буковину та Галичину. Передмова П.Брицький, переклад на українську мову П.Бочан. – Чернівці, 2007 (Die Bukowina, Galizaien, Krawau und Mahren. – Drezden und Leipzig, 1841). 5. Тиводар М. Політичні та теоретичні аспекти етнічних процесів на Закарпатті ХХ ст. // Срібна Земля. – 1994. ... 12 лютого.